

DENİZİ BİTİRMEK: MEVLANA ÇALIŞMALARINA RESMİ KATKILAR ÜZERİNE

Rıfat ATAY*

Belki ilk adım olarak “resmi katkı” ile ne kastedildiğinin çerçevesinin çizilmesi yerinde olacaktır. *Resmi katkı* ile kastedilen, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmen ilan edildiği 29 Ekim 1923 yılından günümüze dek, devletin milli kültüre hizmet eden iki organı olan, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları aracılığıyla yapılan yazılı basındır. Bu iki bakanlığın yayınlarının esas alınması hem süreklilik, hem kalite hem de yaygın dağıtım ağının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Şüphesiz, başta Konya Belediye Başkanlığı olmak üzere değişik yerel yönetimler ve resmi veya yarı resmi birçok kuruluş Mevlana’ya hizmeti bir onur kabul ederek bu uğurda takdire şayan büyük çabalar göstermektedirler. Fakat bunların çoğu ulusal tabana yayılamadıkları için yerel kalmakta ve genelin istifadesine sunulamamaktadır.¹ Bu nedenle çalışmamızda, yerel ve sınırlı faaliyetlerden ziyade, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları tarafından yapılmış, genel kullanıcıya hitap eden yazılı basın esas alınmıştır. Bu çerçeve de biraz daha daraltılarak ilgili iki bakanlığın sadece Mevlana’nın kendi eserlerine dair yaptıkları Türkçe yayınlarla sınırlı tutulmuştur.

Mevlana gibi büyük insanları her kültür sahiplenmek ya da ondan bir şekilde faydalanmak ve nasiplenmek istemektedir. Böylesi bir çaba gayet tabii olduğu kadar takdir edilmesi de gereken bir eylemdir. Bu nedenle, bu yıl olduğu gibi, yine UNESCO’nun öncülüğünde, 1973 yılı da Rumi Yılı olarak kutlanmıştır. Yalnız, 34 yıl ara ile kutlanan iki Rumi Yılı arasında bir fark bulunmaktadır: 1973’teki etkinlikte Hz. Mevlana’nın 700. (1273) vuslat yıldönümü (Şeb-i Arus) esas alınmışken,² 2007’deki kutlamada Hz. Mevlana’nın 800. (1207) doğum yıldönümü dikkate alınmıştır.

Mevlana, bugün Afganistan kuzey sınırları içinde olan Belh’te doğmuş³ olmasına rağmen, ömrünün çoğunu yaşayıp şöhret bulduğu ve defnedildiği yer olan Konya ve

* Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, Şanlıurfa;
rifatay@harran.edu.tr

¹ Bir örnek olmak üzere Konya Belediye Başkanlığı bünyesinde değişik dillerde basılan *Mesnevi* tercümeleleri zikredilebilir. Mükemmel bir baskıyla çok cazip fiyatlara satılan bu eserlere maalesef Konya dışında erişmek mümkün olmamaktadır.

² Lewis, F D, *Rumi-Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, Oxford, Oneworld, 2003, 466.

³ Son araştırmalar Mevlana’nın aslında Vahş’ta doğduğunu işaret etmektedir (Bkz.: Lewis, *Rumi*, 272).

dolayısıyla Anadolu ya da o zamanki adıyla Diyar-ı Rum'la özdeşleşmiştir. Anadolu'yla özdeşleşmesi o kadar derinleşmiştir ki bugün artık çoğu kimse Hz. Mevlana'nın Belh'te doğduğunu unutarak onu Rumi diye bilmekte ve öylece anmaktadır. Eserlerinin hemen tamamını Farsça yazması ve ilk *Mesnevi* şerhlerinin de Farsça olması, İran'ın Mevlana'ya kısmen yakınlaşmasına sebep olmuşsa da onun Türkçe konuşulan ülkeler ve Hindistandaki şöhreti yanında İran'daki çok sönük kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Anadolu ve Hindistan'daki Mevlana araştırmaları ve Türkçe ve Urduca yazılan *Mesnevi* şerhleri Farsçalarından çok daha yaygın ve önemli hale gelmiştir. Bu gerçeğe XIX. yüzyıl İslam dünyasında büyük baskı merkezlerinin İstanbul, Lucknow ve Kahire olduğu ve metinlerin baskısının İran'dan ziyade bu şehirlerde yapıldığı da ilave edilmelidir.¹ Mevlana'nın Hint kültüründeki şöhreti o kadar yaygın ki modern Hindistan'ın manevi babası sayılan Mahatma Gandhi'nin bile Mevlana'nın "Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için gelmedik," mealindeki beytinin Farsça'sı olan "Ma beray-i vasl-i kerden amedim/ ni beray-i fasl-i kerden amedim,"i ağzından hiç düşürmediği rivayet edilmektedir.² Yine de Mevlana'nın, ağırlıklı olarak Türk-İslam coğrafyası ve kültürünün, özellikle de Konya'nın, ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemek abartılı olmasa gerektir.

Anadolu Selçukluları'nın son döneminde yaşamış olan Mevlana, Osmanlı dini ve kültürel hayatında da çok belirgin bir yer edinmiştir. Özellikle bazı padişahların Mevlevilik'i benimsemesi nedeniyle Mevlana ve eserlerinin hem saray erkanınca hem de halk tarafından el üstünde tutulduğu bilinmektedir.³ Osmanlı dönemindeki bu rağbet, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte biraz azalmıştır. Kanunun geneliği çerçevesinde bütün tekke ve zaviyelerin kapatılması gerekmişse de, Mevlana ve Mevlevileri çok seven Mustafa Kemal Atatürk, Mevlana'nın Türbesi hakkında bir istisna getirerek, yaklaşık iki yıl sonra 1927 Kışı'nda Konya'daki türbe ve müstemilatının müzeye çevrilmesini⁴ sağlayarak oranın bir bakıma ayakta kalmasını temin etmiştir. 6 Aralık 1937'de yaptığı bir Konya ziyareti esnasında Atatürk, Mevlana için, "Ne zaman bu şehre gelecek olursam, Mevlana'nın ruhaniyeti bütün benliğimi sarar. O çok büyük bir dahi, devirleri aşan bir teceddüt aşığıdır,"⁵ demiştir.

Atatürk'ün bütün tevecçühüne rağmen, yeni Cumhuriyet yönetiminin Mevlana ve Mevlevilik ile barışması sanıldığı kadar kolay olmamıştır. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte başta *sema* olmak üzere çoğu Mevlevi töreni ve geleneğinin de uygulaması durdurulmuştur. Yaklaşık otuz yıl sonra ancak 1953'te, o da dini bir tören olmaktan ziyade büyük bir Türk şairini anmak adına, Konya'da bir sinemada halka açık bir *sema* tertip edilebilmiştir. 1925'te kapatıldığında Yenikapı Mevlevihanesi'nde kudumzenbaşı olarak görev yapan Sadettin Heper'in dönemin Konya Belediye Başkanı'nı ikna ederek Aralık 1953'te gerçekleşmesine vesile olduğu

¹ Lewis, *Rumi*, 475.

² Füzüzanfer, B, *Mevlana Celaleddin*, çev. F N Uzluç, İstanbul, M E B Yay., 1990, VIII.

³ Bkz.: M Akgündüz'ün "Mevlevi Osmanlı Padişahları," adlı bu sempozyumdaki bildirisi.

⁴ Lewis, *Rumi*, 465.

⁵ Önder, M, Binark, İ ve N Sefercioğlu, *Mevlana Bibliyografyası I Basmalar (Kitap-Makale)*, Ankara, 1974, V.

bu hazin törende, üç müzisyen ve gündelik kıyafetle sema eden iki semazen görev almıştır.¹ Bu tarihten itibaren Mevlana çalışmaları ve Mevlevilik'e resmi katkılar yavaş yavaş artarak devam etmiştir.

Harf devrimi ile yeni nesil için neredeyse kullanılamaz ve ulaşılamaz hale gelen Osmanlı dönemi Mevlana çalışmalarının yeni harflerle yeni nesle aktarılması kaçınılmaz bir zaruret halini almıştır. Bu meyanda kayıtlara geçen ilk çalışma 1934 yılında Eyüp Necati Perhiz'in yaptığı bir derlemedir. *Kıssadan Hisseler* adıyla basılan eser Mesnevi'den seçme hikayelerden oluşmaktadır.² Bundan sonraki ilk tam metin Mesnevi tercümesi baskısı resmi katkılar yoluyla ortaya çıkmıştır. 1942'te ilk cildi basılan eser Veled İzbudak tarafından tercüme edilmiş, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından şerhlerle karşılaştırılıp açıklamalar ilave edildikten sonra o zamanki adı Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti olan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Dünya Edebiyatından Tercüme - Şark İslam Klasikleri serisinin ilk kitabı olarak basılmıştır.³ *Mesnevi*'nin asli tertibatına sadık kalınarak her kitabın ayrı bir cilt şeklinde tasarlandığı eserin tamamının basılması dört yıl sürmüştür. Bu cihetle altıncı cilt 1946'da tamamlanmıştır.⁴ Bundan sonra hem Milli Eğitim hem de Kültür Bakanlıkları tarafından *Mesnevi* tercümesinin değişik baskıları yapılmaya devam edilmiştir. Milli Eğitim, Gölpınarlı tarafından gözden geçirilmiş Beytur tercümesini basmayı sürdürürken; Kültür Bakanlığı, Gölpınarlı'nın yeni bir tercüme ve şerhini yayınlamaya başlamıştır. Benim erişebildiğim en son baskı, 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yapılan Gölpınarlı tercümesidir.⁵ Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nın bastığı manzum Nahifi tercümesinin Prof. Amil Çelebioğlu tarafından yapılan sadeleştirilmiş nüshasını da zikretmek yerinde olacaktır.⁶ Ne yazık ki bu baskının kalitesi, çoğu Milli Eğitim baskısından daha da düşüktür ve neredeyse kullanılamayacak kadar kötü bir üründür. Birinci hamur kağıda yaklaşık biner sayfalık yapııştırma ciltle basılan eserin fiziki ağırlığını ciltler taşıyamadığı için, kitap açılan yerden dağılmakta ve bir daha ele alınamaz hale gelmektedir.⁷ Bu durumu fark eden bir başka yayıncı, sadece Çelebioğlu'nun sadeleştirdiği metni alarak *Mesnevi*'yi bir hap gibi bir ciltte okuyuculara sunduğunu vehmetmektedir.⁸ Halbuki bu, doğal olarak tercümenin tercümesi konumuna düştüğü için hiç de sağlıklı bir sonuç olarak görünmemektedir.

Mevlana'nın ikinci önemli eseri *Divan-ı Kebir*'in Türkçe tercümesinde resmi katkılarının oldukça geç kaldığını söylemek abartılı olmayacaktır. Gölpınarlı'nın 1955'teki ilk seçkisinin⁹ ardından, *Divan-ı Kebir*'in tamamı yedi cilt halinde 1957-71 yılları arasında

¹ Lewis, *Rumi*, 465-466.

² İstanbul, Ebuzziya Basımevi, 1934.

³ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 4-7.

⁴ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 7.

⁵ Rumi, M C, *Mesnevi ve Şerhi*, I-VI, 3. bsk., şerh. A. Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bak. Yay, 2000. Hazindir ki 1974'te birinci baskısı 10.000 adet yapılan eser, 1989'da 5000'e, 2000'de ise 2500'e düşürülmüştür.

⁶ Mevlana, *Mesnevi-i Şerif*, I-VI, çev. S. M. Nahifi, haz. A. Çelebioğlu, İstanbul, M.E.B. Yay., 2000.

⁷ Aynı durum Gölpınarlı tercümesinin Kültür Bakanlığı baskıları için de geçerliiyken, son baskıyı dikişli cilt yaparak bu sorunu çözmüşlerdir. Bu nedenle Bakanlık kutlamak gerekir.

⁸ İstanbul, Timaş, 2007.

⁹ Celaleddin, M, *Divan-ı Kebir: Güldeste*, haz. A. Gölpınarlı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1955 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 17).

arasında üç farklı yayınevi tarafından basılmıştır.¹ Bu meyanda resmi katkılar ise 1959 ve 1961 yıllarında Midhat Bahari Beytur'un tercümesiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na yayınlanan iki ciltlik bir seçki ile sınırlı kalmıştır.² Bunlara daha sonra yine Milli Eğitim Bakanlığı'na yayınlanan 1970'te Gölpınarlı'dan yapılan bir başka seçki ve Beytur'un üçüncü bir cildi eklenmiştir. *Divan-ı Kebir*'in resmi katkılarla yapılan ilk yedi ciltlik tam baskısı ancak 1992 yılında mümkün olmuştur. Gölpınarlı'nın daha önce üç farklı yayınevi tarafından yayınlanan yedi ciltlik çalışması bu defa Kültür Bakanlığı Yayınları arasında basılmıştır. Birinci cildin başına yazılan koyulan açıklamada böylesi büyük bir eserin maliyetinin bir yayınevi tarafından karşılanmasının mümkün olmamasından dolayı üç farklı yayınevi tarafından basıldığını, hatta bu yüzden eserin üç ayrı kitapmış izlenimi verdiğine işaret edilerek bu yeni baskı ile eserin bir ilk kez bir seri halinde yayınlanmasının gerçekleştiği belirtilmektedir.³ Maliyet boyutu işin içine girince resmi katkılarının önemi bir kez daha artmaktadır. Her ne kadar *Mesnevi* gibi çok satan bir eser maliyeti kaldırabilecek durumda ise de, *Divan-ı Kebir* gibi daha ağır ve muhtemelen az satacak eserlerde resmi katkının zarureti kaçınılmaz olmaktadır.

Rubailer'in Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk baskısı Hasan Ali Yücel tercümesiyle Remzi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.⁴ Resmi katkıyla yayınlanan ilk çalışma yine Gölpınarlı'ya aittir. Gölpınarlı'nın, rubailere yaptığı derleme *Seçme Rubailer* adı altında 1945'te Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlamıştır.⁵ Bunu daha sonraki yıllarda toplam üç cildi bulan M Nuri Gençosman'ın derlemeleri izlemiştir.⁶ Bu bağlamda bahsedilmesi gereken önemli bir başka çalışma da Şefik Can'ın Kültür Bakanlığı'ndan çıkan iki dilli çevirisidir. İki cilt halinde 1991'de yayınlanan çeviride, aynı sayfanın sağına rubailerin Farsça aslı sol tarafına da tercümesi konularak dizilen eser, güzel bir cilt ve baskı ile okuyucunun istifadesine sunulmuştur.⁷ Toplam 2217 rubainin yer aldığı aldığı bu kıymetli eser ne yazık ki 5000 adet basılmış ve çoktan tükenmiştir.

Mevlana'nın diğer önemli eseri *Fihri Mafih*'in, belki de kısa olması nedeniyle, resmi katkılarının tevaccühüne mazhar olmakta daha şanslı olduğunu söylemek mümkündür. Meliha Ülker Tarıkahya tarafından yapılan ilk tercüme 1954 yılında T.C. Maarif Vekaleti'nce basılmıştır.⁸ Tercüme, üçüncü baskısının yapıldığı 1969'dan itibaren Tarıkahya yerine Anbarcıoğlu soyadı ile yayınlanmaya başlamıştır. Gölpınarlı'nın "korkunç yanlışlarla dolu"⁹ diye nitelediği bu tercümenin resmi

¹ İlk beş cildi Remzi Kitabevi, altıncı cilt Milliyet Yay. ve son cilt ise İnkılap ve Aka Kitabevi tarafından basılmıştır.

² Mevlana, *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, I-II, İstanbul, T. C. Maarif Vekaleti, 1959, 1961 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 17-18).

³ Celaleddin, M, *Divan-ı Kebir*, haz. A. Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1992, I, vii.

⁴ Yücel, H A, çev., *Mevlana'nın Rubailer*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1932 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21).

⁵ Gölpınarlı, A, çev., *Seçme Rubailer*, İstanbul, T. C. Milli Eğitim Bak., 1945 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21).

⁶ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21-22.

⁷ Can, Ş, *Hız. Mevlana'nın Rubailer*, I-II, Ankara, Kültür Bak. Yay., 1991.

⁸ Mevlana, *Fihri Mafih*, çev. M. Ü. Tarıkahya, İstanbul, T. C. Maarif Vekaleti, 1954 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 22).

⁹ Gölpınarlı, A, *Mevlana Celaleddin-Hayatı Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yay., 272.

katkılarla yapılan en güncel baskısı 1990 tarihli olup yine M.E. Bakanlığı'nca Şark İslam Klasikleri serisinden çıkmıştır.

M.E.B. ayrıca, Gölpınarlı'nın *Fibi Mafih*, *Mektubat* ve *Mecalis-i Seb'a*'dan yaptığı bir derlemenin de ilk baskısını 1972'de yapmıştır.¹ Aynı eserin daha güncel bir baskısı son olarak 2000 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır. Bunların dışında *Mektubat* ve *Mecalis-i Seb'a*'nın resmi katkılarla yapılmış baskısına rastlanamamıştır.

Sonuç

UNESCO'nun 2005'te, iki yıl önce gibi uzun sayılabilecek bir süre önce, 2007'yi Mevlana Yılı olarak etmesine rağmen, şu an piyasada Mevlana'nın eserlerinin zevkle okunabilecek tercümelerinin olmaması büyük bir eksiklik. Amerika'da çok satanlar listesinde olan Mevlana, ne yazık ki Türkiye'de, kendi öz yurdunda, listelerde hiç yer almamaktadır. Yer almamasının temel nedeni alıcı olmamasından değildir. Mevlana, normalde bile özel dönemlere ihtiyaç bırakmayacak kadar iyi satabilecek bir düşünürdür. Bunun bir göstergesi, şu ana kadar Milli Eğitim ve Kültür bakanlıklarınca basılan *Mesnevi* tercüme ve diğer eserlerin hemen hepsinin tamamen bitmiş olmasıdır.

Devletin kültüre hizmet etmesi beklenen kurumları bu alanın Mevlana ve eserlerini kapsayan bölümünü tamamen boş bırakınca, ticari açıdan oldukça karlı sayılabilecek böyle bir açık özel sektör tarafından doldurulmaktadır. Sonuçta, benim görebildiğim kadıyla şu an piyasada bulunan birçok *Mesnevi* tercümesinden en çok dikkati çeken şunlardır: Yukarıda bahsi geçtiği gibi, V. İzbudak'ın daha önce M.E.B.'den çıkan ve yeni baskısı Doğan Yayınları tarafından yapılan tercüme ve şerhi, Ş. Can'ın Ötügen'den çıkan eksik tercümesi, A. Gölpınarlı'nın İnkılap'tan çıkan şerhli tercümesi, Tahir Olgun (Tahir'ül-Mevlevi)'nin Şamil Yayınları'ndan ve Avni Konuk'un Kitabevi'nden çıkan uzun şerhleri. Bunlardan, Can'ınki eksik ve karışık, Gölpınarlı'nınkinin baskısı kötü, İzbudak'ınkinin dili problemlili, Olgun ve Konuk'unukiler ise hem uzun hem pahalıdır. Eğer şerhsiz olmasının sakıncaları göz ardı edebilirse, belki de şu an mevcut çalışmaların en iyilerinden birisi A. Karaismailoğlu'nun Akçağ'da çıkan şerhsiz tercümesidir. Bu arada daha önce Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkan Gölpınarlı'nın *Divan-ı Kebir* tercümesinin de 2008'de İş Bankası Yayınları arasında yeniden basıldığı zikredilmelidir.

Marifet iltifata tabi olduğu gibi iltifat da marifete tabidir. Mevlana Yılı'nda Kültür Bakanlığı'na düşen sadece birkaç sempozyum ve etkinliğe destek vermekten öte Mevlana'nın bütün eserlerinin yeni baskısını yaptırmış olmalı. Hatta standard baskılarla da yetinmeyip her eserin birkaç farklı baskısı yaptırılmalıydı. Ne yazık ki bugün, her hangi bir Kültür Bakanlığı DÖSİM satış mağazasına gidildiğinde Mevlana'nın eserlerinin hiçbirinin tercümesinin satılmadığı görülecektir. Buna M.E.B.'nin de tamamen piyasadan çekildiği eklenirse durumun vehameti daha iyi gün yüzüne çıkacaktır. Bütün bunların merkez-sağda yer aldığını iddia eden muhafazakar

¹ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 30.

bir partinin iktidarında gerçekleşiyor olması ise hem oldukça düşündürücü hem de gafletin boyutunu göstermesi açısından ibret vericidir.

Bu akibeti yıllar önce fark eden Prof. Hüsrev Hatemi, üzerine basa basa şunları vurgulamaktadır:

“Mevlana Celaleddin-i Rumi, değerini gereği kadar anlayamadığımız bir hazinedir. Aralık ayları gelip geçiyor, 1950-1960’lı yıllar kadar kum bırakmayan tören sellerinden, hiçbir değerli eser geriye kalmıyor. Mevlana konusunda daha çok tez, daha çok makaleye ihtiyaç var. ‘Gönül turizmi Sultanı’ gibi TV’de duyar duymaz başımızdan kaynar su döken sözlerden kaçınalım. Bu yıl televizyonda bir hanım *postnişin* kelimesini İngilizce *‘position’*¹ vezninde okudu. Bunu da kısa sürede dört defa tekrar ederek, sürc-i lisan olmadığını gösterdi. Harcayacak fazla büyüğümüz yok. Mevlana ve Yunus Emre konularında hastalık derecesinde titiz olmalıyız.”²

Mevlana Yılı resmi katkılar açısından büyük olasılıkla Mevlanasız geçmiş olmakla birlikte, belki sonraki yıllarda neler yapılabileceğini gündeme getirmekte hala sayısız faydalar vardır. Zira Mevlana, bizim kültürümüzün bir yıl değil binlerce yıl kalıcı bir parçasıdır. Umarız hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de Kültür Bakanlığı bu konuyu yeniden düşünerek başta Mevlana olmak üzere bütün büyük düşünürlerin eserlerini yeniden başmaya en kısa zamanda başlar.

¹ Her iki kelimedeki vurgu da bana ait. RA.

² Hatemi, H, *Çelebi Bizî Unutma*, İstanbul, İşaret Yay., 1990, 51.